
BOEKBESPREKINGEN

C. Augustijn en E. Honée (red.), *Vervreemding en verzoening. De relatie tussen katholieken en protestanten in Nederland, 1550-2000*. Valkhof Pers. Nijmegen 1998. 187 blz. ISBN 90 5625045 0. f 32,50
– Lodewijk Winkeler

Het samenstellen van een bundel is een waagstuk, dat niet altijd tot goede resultaten leidt. Overlappingsen, leemtes, en een al te grote variatie van bijdragen zijn de gevaren die hier op de loer liggen. In deze bundel vinden wij niets van dat alles. De relatie tussen katholieken en protestanten gedurende vierhonderdvijftig jaar wordt geschetst in zeven artikelen en door zeven auteurs, die onmiskenbaar elk hun eigen specialisme hebben, maar er niettemin in zijn geslaagd ook de grote lijnen aan te houden, zodat de ontwikkelingen door de eeuwen heen de lezer helder (en zeer leesbaar!) worden voorgezet. De redacteurs, die voordien al in belangrijke mate sturing hadden gegeven aan de gelijknamige studiedag in januari 1998 van de jubilerende Sint Willibrordvereniging, hebben hun thema en hun auteurs op bewonderenswaardige wijze 'in de hand gehouden'.

In zeven artikelen worden de ontwikkelingen geschetst vanuit een bepaald jaar als 'ijkpunt': 1550 (C. Augustijn), 1650 (F. Broeyer), 1750 (Th. Clemens), 1850 (A. van de Sande), 1900 (J. Vree), 1950 (J. Jacobs) en 2000 (in feite ca. 1960 tot heden, F. Haarsma). De auteurs, van zowel katholieken als reformatorischen huize, dienden bovendien nog aandacht te besteden aan zowel katholieke als protestante standpunten en ontwikkelingen en de interactie daartussen.

Het resultaat is een veelzijdig en genuanceerd beeld van die interactie. Augustijn zet de toon door vast te stellen hoe groot rond 1550 de (deels regionaal bepaalde) verschillen waren in de onderlinge verhouding: van een incorporatie van de nieuwe ideeën in het oude geloof in de vooral noordelijke buitengewesten, tot een afkeer van georganiseerde godsdienstigheid in zijn

oude en nieuwe verschijningsvorm, die tot een vrij brede afzijdigheid aanleiding gaf. De vorming van een echte gereformeerde tegenkerk vinden wij aanvankelijk hoofdzakelijk in de zuidelijke Nederlanden. Broeyer laat zien dat er een eeuw later nog steeds geen sprake is van een oppermachtige gereformeerde kerk: in de Republiek heerste een open sfeer, waar (tegen betaling) veel mogelijk was. Zich baserend op pamfletten en verzoekschriften uit de stad Utrecht illustreert hij, dat de overheid omwille van de vrijheid van consciëntie (en de maatschappelijke rust) de protestantiserings-eisen van de gereformeerde kerk nogal eens liet vastlopen op haar opzettelijke inertie. Op deze wijze kon er een praktijk van samenleven ontstaan tussen katholieken en protestanten, waarbij de katholieke kerk in de daarop volgende eeuw in feite toch min of meer kon doorfunctioneren, ondanks het feit dat de repressieve regelgeving nauwelijks veranderde. Rond 1750 wees een sterkere overheidsbemoeienis met de katholieke kerk, parallel aan die met de gereformeerde kerk, zelfs op een toenemende feitelijke erkenning (Clemens).

Gezien deze overheidsneutraliteit waren beide confessies min of meer genooddaakt zich als groep zelf sterker te profileren. Dit althans is de verklaring voor de hernieuwde onderlinge polemiek rond 1750, onder andere over precies dat jaar 1750 als katholiek 'Heilig Jaar'. De noodzaak tot profilering werd alleen maar sterker na de Bataafse omwenteling en de liberale grondwetwijziging van 1848. Door de scheiding van kerk en staat verloor de gereformeerde kerk haar positie als heersende kerk. De verdeeldheid in eigen kring die vervolgens ontstond werd bestreden door de luidruchtigheid van de Aprilbeweging en de mythe van het 'protestantse vaderland', terwijl de katholieken er alles aan deden nu te bewijzen dat zij wel degelijk ook goede vaderlanders waren (Van de Sande). De verdeeldheid onder de protestanten had mede tot gevolg, dat geen enkele bevolkingsgroep rond 1900 nog een politieke meerderheid kon vormen, en coalitievorming tegen de liberalen en vervolgens tegen de socialisten dus bittere